

УДК 070:341.76:007+316.77-023.811:341.76
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.2/10>

Демченко О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Владишевська В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС У ДИПЛОМАТИЧНОМУ ЛИСТУВАННІ

У статті досліджується комунікативний процес в дипломатичному листуванні, а саме, у його традиційних видах та у виступах, промовах представників держави, зокрема, опублікованих на сайті Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні.

З'ясовано, що комунікаційний процес в дипломатичному листуванні, з одного боку, вирізняється певними особливостями, що пов'язано з багатогранною повсякденною практикою всього дипломатичного корпусу представників тієї чи іншої держави, а також відповідними, як правило, строгими рамками ведення дипломатичного документообігу. З іншого боку, він відбувається за усталеною структурою, за якою загалом функціонують соціальні комунікації. Тому власне комунікаційний процес у дипломатичному листуванні розглядаємо як систему, що складається із певної сукупності елементів, взаємопов'язаних один з одним, а модель трансмісії спостерігаємо у зверненні-заяві для преси з нагоди для Незалежності державного секретаря США Ентоні Блінкена та у заяві Президента Джо Байдена з нагоди дня незалежності України.

Доведено, що комунікативний процес у дипломатичній промові не статичний і є соціально-важливим для суспільства. Він передбачає низку помітних складників для свого повноцінного функціонування: масова аудиторія, яка ділиться на групи залежно від інтересів; значущість інформації (повинна охоплювати важливі соціальні аспекти, що цікавлять суспільство та стосуються аудиторії); наявність технічних засобів, які зможуть забезпечити регулярність інформації, її швидкість, тиражованість, можливість передачі на відстань та зберігання.

Узагальнено, що дипломатичне листування як соціально-комунікативне явище формується в межах дипломатичного дискурсу, характерними ознаками якого виступають: комунікативний процес, структурований, переважно, за правилами соціально-комунікативних технологій; наявність адресата (який водночас може виступати мовною особистістю), адресанта, коду, знаку повідомлення; діалогічності та персуативності.

Ключові слова: комунікаційний процес, дипломатичне листування, модель трансмісії, промови Президентів, соціальні комунікації.

Постановка проблеми. Сутність, місце, особливості дипломатичного листування у контексті дослідження дипломатичного етикету та протоколу, як правило, відзначають юристи та фахівці з міжнародного права. Саме вони слушно стверджують, що дипломатичний протокол відноситься до дипломатичного права, яке виступає частиною міжнародного права, відповідно до якого та «опираючись на дипломатичне право, діє управління (відділ, служба) дипломатичного протоколу – цей своєрідний інструмент дипломатії, бо саме через нього послы та інші представники іноземних держав встановлюють свої перші контакти з країною перебування; через це управління отримується згода на акредитацію глави місії, вирішується

питання агреману та його передачі зацікавленій стороні; організовується вручення вірчих грамот, проведення різних прийомів, обмін дипломатичною кореспонденцією тощо» [4, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-дослідницький інтерес до окресленої проблеми становлять здобутки мовознавців, філологів, лінгвістів, котрі досліджують різні види дипломатичних документів, їх мовно-структурну своєрідність, функціональні стилі. Результати їхніх досліджень відбито у дисертації О.М. Пазинич, спорадично згадано у працях британського дипломата Е. Сатоу, у кодексі дипломатичної ввічливості Дж. Вуда та Ж. Серре, у статтях сучасних українських науковців. Так, О. Мартинюк слушно

резюмує: «Складання документів є важливим фактором у дипломатичній сфері та вимагає професійних знань і досвіду. Адже у дипломатичній документації окреслюються актуальні проблеми війни і миру, обговорюються глобальні проблеми, виражається ставлення держави до подій, що відбуваються у світі. Текст мусить мати конструктивний характер, повністю виключаючи двозначність» [7, с. 113]. Проте соціокомунікативна наука не має до сьогодні цілісного дослідження дипломатичного листування як соціально-комунікативного явища - його властивостей, ознак, етапів розвитку, комунікативних моделей. Дипломатичне листування – це не службове діловодство, а продумана соціально-комунікативна технологія, із власними особливостями та видами.

Особливості застосування, основні аспекти досліджень та види соціально-комунікаційних технологій розглянуто у статтях О. Холода та Н. Островської. Науковці стверджують, що класифікація соціально-комунікаційних технологій здійснюється за такими критеріями: призначення; спрямованість; протяжність у часі; засоби реалізації; результативність; ефективність; якість [12, с. 10]. Відтак, проаналізовано та систематизовано концепції українських та зарубіжних досліджень соціально-комунікаційних технологій, оскільки в українському суспільстві комунікативні технології на сучасному етапі розвитку перебувають на стадії становлення.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження комунікативного процесу в дипломатичному листуванні, а саме, у його традиційних видах та у виступах, промовах представників держави.

Виклад основного матеріалу. Комунікаційний процес в дипломатичному листуванні, з одного боку, вирізняється певними особливостями, що пов'язано з багатогранною повсякденною практикою всього дипломатичного корпусу представників тієї чи іншої держави, а також відповідними, як правило, строгими рамками ведення дипломатичного документообігу.

З іншого боку, він відбувається за усталеною структурою, за якою загалом функціонують соціальні комунікації. Відомо, що за Гарольдом Лассуелом визначено п'ять обов'язкових структурних компонентів: 1) «Хто?» – комунікатор (той, хто формує та передає повідомлення); 2) «Що?» – повідомлення; 3) «Як?» – канал, спосіб передачі повідомлення; 4) «Кому?» – аудиторія, якій адресується повідомлення; 5) «Навіщо?» – ефективність повідомлення.

Згідно з пропозицією В. Різуна, який однозначно підтримує думку Деніса Мак-Квейла (1994), слід визначити чотири типи моделей комунікації, як-от: 1) модель трансмісії (комунікація як процес передачі інформації); 2) ритуалу (комунікація – це підтримка співтовариства в часі або публічний прояв підтримки соціальних уявлень); 3) залучення уваги (комунікація – це масовий вплив мас-медійних процесів); 4) рецепції (споживач інформації сприймає кодовану інформацію і декодує її зміст відповідно до своєї картини світу) [10].

Тому власне комунікаційний процес у дипломатичному листуванні можна розглянути як *систему, що складається із певної сукупності елементів, взаємопов'язаних один з одним.*

Проаналізувавши різноманітні погляди науковців на основні елементи комунікаційного процесу, можна припустити, що обов'язковими компонентами його є: комунікатор, тобто відправник повідомлення; комунікат (інформація, повідомлення, документ) – сполучення символів, знаків, значень (їхнє кодування-декодування), що передаються між суб'єктами комунікації; канал – засіб та форма передачі інформації; реципієнт – одержувач повідомлення; зворотний зв'язок – наявність (або відсутність) реакції на повідомлення; шум – незапланована статика чи перекручування, яке з'являється під час комунікативного процесу та призводить до одержання супротивного відправленому повідомленню [8, с. 42].

Простежимо більш детально. До розгляду візьмемо заяву Президента Джо Байдена з нагоди дня незалежності України, котра була опублікована на сайті Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні. Комунікативний процес одновекторний, спрямований на передачу ключових історичних смислів: «відважні українки та українці», «незалежність держави», «за свободу варто боротися», «захищатися від агресії Росії» [6]. Відбувається динамічна взаємодія з аудиторією, де комунікатор передає інформацією з метою її розуміння аудиторією. Цей процес неможливий без активної участі обох сторін, адже мета автора повідомлення – за допомогою закодованих вербальних символів не лише привітати українську громадськість зі святом Незалежності, а й потрактувати незалежність відповідно до актуальних викликів сьогодні, тому лексичні маркери, вживані адресантом, відповідають онтологічним запитам аудиторії – пересічним українцям, до яких звертається Президент Сполучених Штатів Америки: «У цей День Незалежності, як і після

першого вторгнення Росії в Україну у 2014 році, відважні українки та українці захищають Україну від нападів на фундаментальні принципи, важливі для кожної держави на планеті – суверенітет і територіальну цілісність. Вони ще раз показують світові, що за свободу варто боротися» [6]. Саме такі лексичні індикатори дозволяють комунікативному процесові стати успішним, спрямованим на чіткість, відкритість, сприйняття та взаєморозуміння між всіма учасниками спілкування. Надалі в дипломатичному документі-промові аргументовано відбито основні нюанси, які підкреслюються дотичність ідей Президента США та прагнень українського народу: спільна декларація в Литві; притягнення агресора до відповідальності «за воєнні злочини та інші звірства, які вони вчинили в Україні»; уведення нових санкцій. Така комунікація дає можливість швидкого реагування обох сторін та передбачає всі нюанси ефективного спілкування. Обмін інформацією стає не просто одностороннім потоком, а багатобічним процесом, а елементи комунікаційного процесу включають передачу інформації, забезпечення порозуміння, підтримку двосторонніх відносин та вплив на поведінку аудиторії.

Комунікативний процес спрямований на широке коло одержувачів, що включає людей з різним досвідом, знаннями та потребами. Серед них можна виділити тих, хто шукає певну інформацію про збройний конфлікт в Україні, а також тих, хто потребує емоційної підтримки. Крім того, одержувачами повідомлень виступає український народ, який має можливість об'єднатися навколо спільних цінностей та цілей, а також відчутти себе частиною чогось більшого, ніж вони самі. Цільовою аудиторією, на нашу думку, є також світове співтовариство, яке інформується про події в Україні та мобілізується для надання допомоги українському народу у боротьбі за незалежність.

Модель трансмісії спостерігаємо і у зверненні-заяві для преси з нагоди для Незалежності державного секретаря США Ентоні Блінкена. Характерним моментом, на нашу думку, є велика аудиторія реципієнтів: передбачається (увиразнюється метонімією) вся преса та адресатом – експліцитно – виступає український народ, до якого також звертається адресант: «Саме завдяки вам і вашій стійкості Україна переможе, а Росія заплатить велику ціну за все, що вона накоїла. Сполучені Штати продовжуватимуть підтримувати вас та співпрацювати з нашими союзниками та партнерами, щоб забезпечити Україну всім необхідним для захисту, відновлення та процвітання» [5].

Звичайно, треба врахувати той факт, що подібні звертання – це водночас і дипломатична документна комунікація, яка опосередкована документом, побудована на обміні документа (інформації) між двома або більше учасниками комунікаційного процесу. Такий документ виник та існує в документокомунікаційному процесі, тобто в такій комунікації, в якій від одного суб'єкта (відправника) до іншого (отримувача) передається інформація, яка зафіксована на матеріальному носіїві – дипломатичному зверненні – і передається у просторі та часі.

Розглядаючи найпростішу модель комунікації, В. Різун [10] указував на ініціювання комунікантом процесу встановлення чи підтримання контакту з комунікатом. Важливо тут врахувати ситуацію – нагоду з Дня Незалежності, розуміння соціально-психологічних особливостей учасників спілкування та прагнення подальшої боротьби за свободу та незалежність України.

Комунікативний процес у вищевказаних промовах реалізується у різних контекстах, які включають історичний, соціальний, політичний аспекти, що визначаються актуальними подіями в Україні та світі. В історичному контексті, його мета – підтвердження та інформування українців про найактуальніші події та спрямування їхньої уваги на об'єднання навколо спільних цінностей та цілей. У соціальному контексті комунікативний процес сприяє задоволенню потреб людей в правдивій інформації та емоційній підтримці, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов життя, спричинених війною.

Політичний контекст комунікативного процесу у дипломатичних промовах відбиває глобальне протистояння між демократією та авторитаризмом через збройний конфлікт на Україні, під час якого Президенти інформують світ про події в Україні та підтверджують допомогу для українського народу.

Комунікативний процес у дипломатичній промові не статичний і є соціально-важливим для суспільства. Він передбачає низку помітних складників для свого повноцінного функціонування: масова аудиторія, яка ділиться на групи залежно від інтересів; значущість інформації (повинна охоплювати важливі соціальні аспекти, що цікавлять суспільство та стосуються аудиторії); наявність технічних засобів, які зможуть забезпечити регулярність інформації, її швидкість, тиражованість, можливість передачі на відстань та зберігання. Комунікативний процес сприяє досягненню суспільних цілей. Тобто комунікація є впливом кому-

ніканта на комуніката, відповіддю на зовнішні дії, стани, ситуації або взаємовпливом.

Важливо зазначити, що комунікативний процес виступає домінуючим складником масової комунікації, і, відповідно, впливає на ефективність вирішення соціальних завдань та виконує такі функції: 1. Створює загальну «картину світу» або підтримує «картину окремого угруповання»; 2. Передає від покоління до покоління цінності, моральні підвалини, культурне життя; 3. Регулює поведінку людей в соціумі; 4. Впливає на формування ідей суспільства.

З цього приводу варто дослідити двосторонній комунікаційний процес у виступах Президента Байдена та Президента України Зеленського на спільній пресконференції 12 грудня 2023 року. Спочатку лідери країн обмінялися звертаннями один до одного, а потім поспілкувалися з журналістами. Тобто, комунікативний процес розширюється – від двостороннього до багатоканального. Цьому сприяють стрижневі лексичні маркери, спільні для обох Президентів-промовців: «хоробрий народ України», «історія суворо судитиме тих, хто відвернеться від справи свободи» [1], європейська та американська підтримка. На нашу думку, у мас-медійній площині лексичний маркер трансформується у дискурсивний, котрий впливає і формує комунікативний процес: «Формування послідовного дискурсу залежить від того, які комбінації виникають під час взаємодії його компонентів, пов'язаних з партнерами комунікації, з темою і предметом спілкування, комунікативною ситуацією. Комуніканти є центральними компонентами дискурсу, мовними особистостями, детермінованими сукупністю ментальних, психічних, емоційних, оцінних та прагматичних ознак. Мовні особистості, які ведуть діалог і традиційно, приймають участь у динамічному .... поділяються на мовців та адресатів підприємстві з конструювання когерентності у бесіді, активно “домовляються” ..... щодо неї» [9].

Таким чином, важливим компонентом комунікативного процесу в дипломатичному листуванні виокремлюємо адресата повідомлення, котрий водночас виступає мовною особистістю, що діє у певній комунікативній ситуації. Під мовною особистістю науковці розуміють: людину, що володіє виражальними багатствами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях і шанує її (М. Пантелюк); носія мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань чи репродукує мовну діяльність, а того, в кого виробилися навички активної роботи зі словом; комунікативну особистість,

для якої мова – засіб спілкування, а також національно-культурний прототип носія певної мови, етносемантичну особистість (В. Карасик). Мовна особистість починається із пробудження індивідуальної мовотворчості, яка забезпечує вільне самовираження особистості у різних сферах людського спілкування (С. Єрмоленко, Л. Мацько), носія мови, котрий досконало знає мову, усвідомлено творчо неї володіє, сприймає мову в контексті національної культури, користується мовою як органічним засобом само творення, самоствердження і самовираження, розвитку власних інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей, засобом соціалізації особи в певному суспільстві» (Л. Струганець) [2].

Комунікативний процес у виступах Президента Байдена та Президента України Зеленського на спільній пресконференції 12 грудня 2023 року слід розглядати як неспонтанний, організований, послідовний, інтерактивний процес обміну інформацією, «який протікає при наявності як мінімум двох учасників, що інтерпретують взаємні комунікативні внески і спільними зусиллями розробляють когерентну структуру розмови ...» [13].

Дипломатичні промови Президентів характеризуються оціночною складовою – валоративністю тексту, відповідно, комунікативний процес впливає на всіх учасників комунікації та на подальший розвиток подій: «За оцінкою у дипломатичному виступі ніколи не стоїть одна особа, яка виражає свою суб'єктивну оцінку ситуації, навпаки, – оцінка почутої інформації, продемонстрованих фактів тощо завжди має груповий характер (Sharp, 1998)» [3, с. 11]. Як і Президенти, умовна аудиторія підтримує думки лідерів держав, сприяючи розвиткові довіри та порозуміння. Ця можливість дозволяє аудиторії (журналістам, котрі присутні на заході) задавати свої запитання опісля промови, що робить їхню участь в процесі створення медійного контенту більш активною та відчутною, а комунікативний процес – багатоканальним. Такий багатовимірний підхід до комунікації з аудиторією не лише сприяє збільшенню взаємодії між лідерами держав і глядачами, але й робить взаємну комунікацію більш динамічною та реагуючим на потреби своєї аудиторії. Такий двосторонній потік спілкування сприяє підвищенню рівня задоволеності глядачів та сприяє формуванню відчуття спільноти серед учасників медіапростору.

Формати та канали комунікації, використовувани в дипломатичному посланні Президентів, свідчать про успішну стратегію забезпечення

широкого та всебічного доступу до інформації для глядачів, підвищує рівень інформованості та активізує надійний медійний сервіс у складний час. Це підтверджують запитання журналістів до В. Зеленського та Д. Байдена. Їх цікавили причини гальмування контрнаступу, політики і стратегії США та України щодо подальшого перебігу військових подій, проблеми окупованих територій, політичної підтримки України, подій у Газі тощо. Обидва Президента – відправники інформації – виступили не лише як її носії, але й як важливі інструменти консолідації суспільства, спрямовані на підтримку суверенітету та незалежності України. В умовно другій частині пресконференції – безпосереднього спілкування з журналістами – комунікативний процес зазнає істотних змін, бо відправниками інформації виступають медійники, представники українських та американських ЗМІ. Елементи комунікативного процесу трансформуються, тому що спілкування продовжується у двосторонньому режимі, коли один і той самий журналіст ставить питання обом адресатам (лідерам держав) одночасно. Впровадження механізмів зворотного зв'язку дозволяє аудиторії активно взаємодіяти з Президентами, висловлювати свої думки та впливати на формування громадської думки та образу ворога. Широкий спектр представленої інформації підкреслює агресивну поведінку Росії та підкреслює національну єдність українського суспільства. Крім того, обізнаність щодо військових дій та проблем громадян на фронті сприяє підвищенню патріотичного настрою та мобіліза-

ції суспільства. Включення аналітичних питань під час інтерв'ю з Президентами допомагає аудиторії краще розуміти ситуацію в країні та світі, оцінювати дії влади в умовах війни. Це сприяє посиленню громадянської активності та зацікавленості в політичних процесах, що є важливим фактором консолідації суспільства в умовах інформаційної війни, у забезпеченні демократії та правової держави.

Оскільки комунікативний процес не буде вважатися ефективним, якщо за результатами комунікації не відбудеться вплив на реципієнтів, варто виділити персуазивність як ключову ознаку в дипломатичній комунікації, як певний вплив на адресата повідомлення: «Дотримання цього принципу є важливим чинником цивілізаційного прогресу, оскільки він сприяє встановленню тривалих відносин і обмінів, без яких неможливий розвиток суспільства. Правило взаємного обміну часто використовують у дипломатії, де досить важливим є обмін взаємними послугами, головами, зобов'язаннями тощо. Це простежується у взаємодії різних гілок і рівнів влади, в процесі лобювання, ухвалення законів, у міждержавних переговорах» [11, с. 272].

Висновки. Отже, дипломатичне листування як соціально-комунікативне явище формується в межах дипломатичного дискурсу, характерними ознаками якого виступають: комунікативний процес, структурований, переважно, за правилами соціально-комунікативних технологій; наявність адресата, адресанта, коду, знаку повідомлення; діалогічності та персуативності.

Список літератури:

1. Виступи Президента Байдена та Президента України Зеленського на спільній пресконференції. Режим доступу: <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-president-biden-and-president-zelenskyu-of-ukraine-in-joint-press-conference/>
2. Глазова О. Мовна особистість та homo loguens – людина, яка творить і сприймає висловлювання. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9052/1/O_Glazova_MD_1-2_IPPO.pdf
3. Гольцева М. Валоративний аспект дипломатичних промов у раді безпеки ООН за 2022 рік. *Studia Philologica*. 2023. Випуск 20. С. 7–17.
4. Дипломатичний протокол та етикет : практикум / уклад. А. Д. Гулієв. К. : НАУ, 2014. 96 с.
5. Заява для преси. Державний секретар США Ентоні Блінкен 24 серпня 2023 року. Режим доступу: <https://ua.usembassy.gov/uk/ukraine-national-day/>
6. Заява Президента Байдена з нагоди Дня Незалежності України. Режим доступу: <https://ua.usembassy.gov/uk/statement-from-president-joe-biden-on-ukraine-independence-day/>
7. Мартинюк О. Особливості дипломатичного листування (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019 № 38 том 2. С. 111–114.
8. Нохріна Л. А. Ефективні комунікації: навч. посібник / Л. А. Нохріна, О. М. Кравець; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2012. 263 с.
9. Пожарська І.В. Комунікативний потенціал дискурсивних маркерів SINCE та YET у процесі регулювання референції на макрорівні. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream>
10. Різун В. Природа й структура комунікативного процесу. Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1005>

11. Скрябіна В. Лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2018. № 2. С. 265–274.
12. Холод О. Види соціально-комунікаційних технологій. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 32. С. 7–20.
13. Dialogue in Focus Groups: Exploring Socially Shared Knowledge / [Markova I., Linell P., Grossen M., Salazar Orvig A.]. London : Equinox, 2007. 245 p.

Demchenko O. P., Vladyshevska V. V. COMMUNICATIVE PROCESS IN DIPLOMATIC CORRESPONDENCE

The article examines the communicative process in diplomatic correspondence, namely, in its traditional forms and in the speeches and speeches of state representatives, in particular, published on the website of the Embassy of the United States of America in Ukraine.

It was found that the communication process in diplomatic correspondence, on the one hand, is distinguished by certain features, which is connected with the multifaceted everyday practice of the entire diplomatic corps of representatives of one or another state, as well as the corresponding, as a rule, strict framework of conducting diplomatic document circulation. On the other hand, it takes place according to the established structure according to which social communications generally function.

Therefore, the actual communication process in diplomatic correspondence is considered as a system consisting of a certain set of elements interconnected with each other, and the model of transmission is observed in the address-statement for the press on the occasion of the Independence of the US Secretary of State Anthony Blinken and in the statement of President Joe Biden on the occasion of the Independence Day of Ukraine.

It is proved that the communicative process in a diplomatic speech is not static and is socially important for society. It provides a number of notable components for its full functioning: a mass audience, which is divided into groups depending on interests; the significance of the information (must cover important social aspects of interest to society and relevant to the audience); the availability of technical means that will be able to ensure the regularity of information, its speed, replication, the possibility of transmission over a distance and storage.

It is summarized that diplomatic correspondence as a socio-communicative phenomenon is formed within the diplomatic discourse, the characteristic features of which are: communicative process, structured mainly according to the rules of social-communicative technologies; the presence of an addressee (who can also act as a linguistic personality), an addressee, a code, a message sign; dialogicity and persuasiveness.

Key words: *communication process, diplomatic correspondence, transmission model, speeches of Presidents, social communications.*